

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

PREZİDENTLƏRİN ANDIÇMƏ ÇIXIŞLARINDA “VƏTƏNPƏRVƏRLİK” KONSEPTİNİN LİŇQVİSTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

İxtisas: 5704.01 – Dil nəzəriyyəsi

Elm sahəsi: Filologiya

İddiaçı: **Cəmilə Xosrov qızı Rəsulova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2025

Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin Filologiya fakültəsinin nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: filologiya elmləri doktoru, professor
Fikrət Fətiş oğlu Cahangirov

Rəsmi opponentlər: filologiya elmləri doktoru, professor
Bahar Cumay qızı Cəfərova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Pərvin Şurəddin qızı Bayramova

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Aynurə Nəriman qızı Qurbanova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurası

Dissertasiya şurasının sədri: Filologiya elmləri doktoru, professor
Nadir Balaoğlu oğlu Məmmədli

Dissertasiya şurasının elmi katibi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Sevinc Yusif qızı Məmmədova

Elmi seminarın sədri: filologiya elmləri doktoru, dosent
Gülsüm İsrafil qızı Hüseynova

GİRİŞ

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Siyasi diskursun tədqiqi müasir diskurs təhlilində ən çox diqqət cəlb edən sahələrdən biridir. Siyasi diskurs dinamik, rəngarəng və linqvistik və hətta semantik məkandır və burada siyasi məna yaranır. Prezident diskursu siyasi diskursun bir janrı kimi xüsusi maraq kəsb edir. Digər tərəfdən “vətənpərvərlik” konsepti prezident diskurslarının tədqiqat obyektini kimi kifayət qədər tez –tez təsadüf olunur. Bu baxımdan, müasir dövr Azərbaycan, ABŞ və Rusiya prezidentlərinin diskurslarında, xüsusilə andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konseptinin linqvistik xüsusiyyətlərinin tədqiqi maraqlı və aktual mövzu hesab oluna bilər.

Diskursun təhlili müasir dilçiliyin inkişaf dövrünün aktual problemi kimi çıxış edir. Andiçmə nitqi siyasi fəaliyyətin və ünsiyyət zamanı reallaşmanın səciyyəvi nümunəsidir. Andiçmə nitqi digər siyasi diskurs janrları ilə müqayisədə özünəməxsus pragmatik və koqnitiv effekt yaradan bir platformadır.

Son dövrlərdə müasir dilçilikdə andiçmə çıxışlarında diskurs mətnlərinin tədqiqinə artan maraq onların linqvistik təhlilini də ehtiva edir. Andiçmə diskursu zamanı prezidentlərin “vətənpərvərlik” konseptini ifadə etmək üçün istifadə etdikləri linqvistik dil vasitələrini ortaya çıxarmaq və təhlilini vermək, müxtəlif dilçilik istiqamətləri, o cümlədən diskurs tədqiqi, linqvistik pragmatika və sosiolinqvistika baxımından xüsusi maraq doğurur. Bununla bağlı grammatik, leksik və üslubi vasitələrin “vətənpərvərlik” konseptini hansı yollarla verballaşdırdığını təhlil etmək diskurs tədqiqatlarında, xüsusilə də siyasi diskurs təhlilində yeni perspektivlər açma bilər. Bu ilk növbədə, prezidentlərin andiçmə çıxışları kimi emosional, inandırıcı və ekspressiv xarakterli mətnlərə aiddir. “Vətənpərvəliyin” prezident çıxışları üçün səciyyəvi olduğunu nəzərə alaraq məhz bu mətnlərin təhlili xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ənənəvi olaraq “vətənpərvəliyin” linqvistik ifadəsi emosionallıq, ekspressivlik və inandırma ilə müşahidə olunur. Təhlilə cəlb olunan mətnlər əsasən Azərbaycan, ABŞ və Rusiya prezidentlərinin müasir dövr andiçmə çıxışlarından götürülmüşdür. Tədqiqat işini yazan zaman K.M.Abdullayev, F.Y.Veysəlli,

Ə.Ə.Abdullayev, A.Y.Məmmədov, F.F.Cahangirov kimi bir sıra Azərbaycan müəlliflərinin əsərlərinə müraciət olunmuş C.J.Fillmor, A.Fetzer, K.K.Kampbel, K.P.Cemison, T.A.van Dayk, G.Lakoff, M.Cohnson, G.Yul, E.İ.Şeyqal, O.S.Axmanova, E.S.Kubryakova və digər müəlliflərin tədqiqatlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın obyektı və predmeti. Tədqiqatın obyektı muasir dövr Azərbaycan, ABŞ və Rusiya prezidentlərin andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konseptinin lingvistik təhlilidir. Tədqiqatın predmeti isə “vətənpərvərlik” konseptinin lingvistik vasitələrlə ifadəsi təşkil edir. Bununla da həmin lingvistik vasitələr spesifik diskurs taktikaların və strateqiyalarının formalaşmasını təmin edirlər.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Dissertasiyanın əsas məqsədi andiçmə nitqlərinin rəngarəngliyini sosial-siyasi və mədəni kontekstlərinin qüclü şəkildə təsir etdikləri çevik diskurs strateqiyalarının təhlili əsasında tədqiq etmək və həmçinin bu janrın təbiyyətini və semantik sahələrini araşdırmaqdır. Biz həmçinin, prezidentlərin çıxışlarında spesifik diskurs fəaliyyətlərini təsvir etmək üçün müxtəlif diskurs strateqiyalarını müəyyənləşdirmək və bu prosesdə grammatik, üslubi və leksik vasitələrinin işlənməsini təhlil etmək niyyətindəyik. Burada məqsəd prezidentlərin andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konseptinin lingvistik xüsusiyyətlərinin araşdırılıb üzə çıxarılmaqdan ibarətdir. Bununla bağlı aşağıdakı vəzifələrin yerinə yetirməsi nəzərdə tuturulmuşdur:

-siyasi diskurs və siyasi dilçilik problemlərini nəzərdən keçirmək;

-andiçmə diskursunun koqnitiv və praqmatik xüsusiyyətlərini təhlil etmək;

-vətənpərvərlik konseptini verballaşdıran bəzi qrammatik vasitələrini təhlil etmək (diyektik elementlər);

-vətənpərvərlik konseptini verballaşdıran bəzi leksik vasitələrini təhlil etmək (leksik təkrar);

-vətənpərvərlik konseptini verballaşdıran bəzi üslubi vasitələrini təhlil etmək (metafor, metonimiya, şüar);

Tədqiqat metodları. Tədqiqat işinin yazılmasında nəzəri dilçiliyin ənənəvi metod və üsullarından, xüsusən, təsviri, müşahidə, müqayisəli üsul və metodlarından istifadə edilmişdir. Eyni zamanda,

diskursiv təhlil və linqvistik metafor müəyyənləşməsi metoduna da müraciət olunmuşdur.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar:

-Siyasi diskursda “vətənpərvərlik” kimi universal konseptin təqdim olunmasında böyük rolu vardır.

-Prezidentlərin andiçmə nitqi öz ekspressivliyi ilə seçilir.

-Prezidentlərin andiçmə nitqi emosionallığı ilə diqqəti cəlb edir.

-Ulu öndər H.Əliyevin andiçmə nitqi daha çox integrativ xarakterə malikdir.

-Andiçmə nitqlərində müvafiq diskurs strategiyalarından istifadə zamanı deytik ifadələr mühüm konseptuallaşma vasitəsi funksiyası daşıyır.

-Andiçmə diskursunun təşkilində leksik təkrarların rolu mühümdür. Azərbaycan prezidenti İ.Əliyevin nitqində təkrarlara daha çox rast gəlirik. Bu da nitqi daha ifadəli edir.

-Prezidentlərin andiçmə nitqləri assonanslar, konsonanslar, alliterasiyalar kimi fonetik təkrarlarla, həmçinin metafora, metonimiyaların istifadəsi baxımından zəngindir.

-Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin nitqində kontekstual həmcins sinonimlər və paralel komponentlərin istifadəsi maraq doğurur. Bu da ölkə prezidentinin zəngin dil materialına malik olduğunu şərtləndirir.

-ABŞ prezidentlərinin nitqlərində söz sırasının pozulması hallarına daha çox təsadüf olunur. Buna səbəb ingilis dilindəki söz sırasının ciddi olması və onun dəyişməsinin, xüsusilə də inversiyaya uğraması həm praqmatik, həm də kognitiv effekt yaratmaq baxımından maraq cəlb edir.

-Rusiya prezidenti V.V.Putinin nitqi öz ekspressivliyi ilə seçilir.

-ABŞ prezidentlərinin andiçmə nitqlərindəki konseptlər sistemi özək – periferiya prinsipi əsasında təqdim olunur. ABŞ prezidentlərinin andiçmə nitqlərindəki konseptlər sistemi andiçmə diskurslarının bünövrəsini təşkil edən “Power-People-President” üçlüyü ilə formalaşır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, prezidentlərin andiçmə çıxışları diskursiv, tədqiqi və koqnitiv dilçilik baxımdan tədqiqata cəlb edilmişdir. Belə ki, ilk dəfə olaraq, üç ölkə prezidentinin (Azərbaycan, Rusiya və ABŞ) andiçmə nitqlərinə linqvistik və koqnitiv baxımdan kompleks yanaşılmışdır. Bundan əlavə, bəzi ölkə prezidentlərinin nitqləri də tədqiqatımızın daha hərtərəfli olması məqsədilə tədqiqata cəlb edilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqatın nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, alınmış nəticələr gələcəkdə bu sahədə aparılacaq yeni araşdırmalara, siyasi diskursun, o cümlədən, andiçmə nitqi diskursunu daha ətraflı öyrənilməsinə zəmin yarada bilər. Alınmış nəticələrdən bir sıra başqa dillərdə andiçmə nitqlərinin araşdırılması zamanı və həmçinin koqnitiv dilçilikdə və diskurs təhlilində də istifadə olunabilir.

Aprobasiyası və tətbiqi. Tədqiqatın əsas müddəaları müxtəlif elmi jurnallarda və elmi xəbərlərin toplularında, məqalələrdə, Azərbaycan və xarici ölkələrdə keçirilmiş Beynəlxalq elmi konfranslarında etdiyimiz məruzələrdə əksini tapmışdır. Tədqiqatın nəticələri öz praktik tətbiqini koqnitiv dilçilik, praqmatika, diskurs təhlil, ölkəşünaslıq və ritorika fənlərinin tədrisi zamanı, habelə, əldə edilmiş qənaətlərdən andiçmə nitqlərinin yazılmasında, siyasi debatlar və təbliğat-təşviqat kompaniyalarının təşkilində, eləcə də və ideya-siyasi platformaların konsepsiya və strategiyalarının işlənməsində istifadə etmək olar.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Dissertasiya Azərbaycan Dillər Universitetinin Fillologiya fakültəsinin nəzdində İngilis dilinin leksikologiyası və üslubiyatı kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın struktur bölmələrinin ayrılıqda həcmi və işarə ilə ümumi həcmi. Giriş 5 səhifə, I fəsil 45 səhifə, II fəsil 35 səhifə, III fəsil 28 səhifə, Nəticə 3 səhifə, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı 16 səhifə, ümumi həcmi 136 səhifə – 207, 263 işarə.

TƏDQIQATIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın giriş hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəaları təqdim olunur, işin elmi yeniliyi, nəzəri və praktik əhəmiyyəti, aprobeiasiyası və dissertasiyanın strukturu haqqında məlumat verilir.

Dissertasiyanın “**Andicmə diskursu siyasi diskursun bir janrı kimi**” adlanan **birinci fəsildə**, son zamanlarda dilçilik elmində siyasi diskurs anlayışına böyük maraq artımı nəzərə çarpır.

Diskurs və janr anlayışlarının tədqiqi ilə bağlı kifayət qədər tədqiqatlar aparılmışdır (N.Feəklou, R.Uodak və digərləri), lakin siyasi diskursun janr spesifikasiyi daha geniş təhlil tələb edir. Məhz bu səbəbdən əsərdə siyasi diskursun prezidentin andicmə çıxışı vasitəsi ilə janr baxımından genişləndirilməsi əsas götürülmüşdür. Bir siyasi diskurs janrı kimi andicmə çıxışlarının ənənəsi uzun zamandır ki, mövcuddur və məhz bu hal onların məzmun normalarının bütövlüyünü və auditoriya qarşısında söylənməsini şərtləndirir. Bu o deməkdir ki, müəllif andicmə nitqini konkret qaydalar üzərində qurur Fəslin *birinci yarımfəsili* “*Siyasi diskurs və siyasi linqvistika anlayışları haqqında*” adlanır. Diskurs ekstralinqvistik, sosiomədəni, psixoloji, praqmatik və digər amillərlə şərtlənir, ünsiyyətdə iştirak edənlərin interaktiv fəaliyyəti, onların əlaqələrinin qurulması və davam etməsi, emosional və informasiya, verbal və qeyri-verbal səviyyələrdə təsiri ilə səciyyələnir. Qeyd etməliyik ki, diskursiv praktika termini elmə fransız alimi M.Fuko tərəfindən gətirilmişdir. M.Fuko üçün aktual olan söz və əşyaların üzvi vahidliyi olmuşdur. Bu vəziyyəti kontekst daxilində mədəniyyət və dilin əlaqəsi kimi qəbul etmək yerinə düşərdi.¹ Diskursda müəyyən dövrün nümayəndələri olan diskurs iştirakçılarının ideologiyaları, fikirləri, kommunikativ strategiyaları öz əksini tapır. Bu mənada, diskurs mətnlərin müəyyən mövzu ətrafında uzlaşmasıdır. Digər tərəfdən,

---

¹ Фуко, М. Формации стратегии // Археология знания. Пер. с фр. / Общ. ред. Бр.Левченко -К: Ника-Центр, – 1996. – с.9 (серия “OP ERAAPARTA”: Вып. 1) Доступ: <http://elena.romek.ru/learning/fuko.htm>.

mətnlərin belə uyğunluğu istənilən mövzu üzrə ünsiyyətin müəyyən edilmiş praktikasını təqdim edir. Dünya siyasətində də ünsiyyətin belə geniş həcmi müasir siyasi diskursun mahiyyətini açır.

İngilis dili siyasi diskursun janr spesifikliyini araşdırmaq üçün zəngin bazaya malikdir. Müxtəlif dilçilər janr anlayışına fərqli yanaşırlar. Məsələn, John M.Suels janr anlayışını müəyyən *kommunikativ məqsədlərə xidmət edən və akademik cəmiyyətin peşəkar üzvləri tərəfindən qarşılıqlı başa düşülən, tanınan kommunikativ hadisə kimi açıqlayır.*² V.K.Batia, J.Suelsin təqdim etdiyi janr anlayışını fizioloji və kognitiv mərhələsinə qədər artıraraq genişləndirir. V.Batia sübut edir ki, *janrın qurulmasına təsir göstərən bir neçə amillərə baxmayaraq (məsələn, məzmun, forma, nəzərdə tutulan auditoriya və s.) janr, əsasən, yerinə yetirdiyi kommunikativ məqsəd kimi səciyyəlanə bilər.*³ Bir sıra kommunikativ məqsədlər janrı formalaşdırır və ona daxili struktur verir. Tədqiqatımızda N.Feəklounun janra verdiyi tərif əsas götürülmüşdür. O, janrı sosial fəaliyyətlə asosiasiyada olan *“dilin istifadə növü”* kimi verir.⁴

Beləliklə, müasir diskurs və tənqidi diskurs təhlili tədqiqatlarında siyasi diskurs fenomeni geniş şəkildə araşdırılır. Bu mənada xüsusi diqqət siyasi diskursun praqmatikasına, onun janr (çıxış, müsahibə, debat və s) və yarımjanrlarına yönəlir. Janr kimi qəbul edilən siyasi çıxışın yarımjanrlarından biri də prezidentlərin andiçmə diskursudur. K.K.Kempbel və K.P.Cemisona görə, andiçmə *“xalq və xalqın lideri arasında müqavilənin yenidən bağlanması mərasimidir”.*⁵ Bu, əsrlər boyu təxminən bütün mədəniyyətlərdə iqtidar dəyişərkən baş verən bir neçə simvolik aktdan ibarət olan adətdir. Andiçmə indiki və hətta gələcək zamanı keçmişlə bağlayır. Yeni lider andiçmə çıxışı vasitəsi ilə gələcək inşafa və firavanlığa

---

² Swales, J.M. Genre analysis. English in academic and research settings / J.M.Swales – Cambridge University Press. – 1990. – p.32

³ Bhatia, V.K. Analyzing genre: language use and professional settings / V.K.Bhatia. – New York: Longman publishing. – 1993. – p.58

⁴ Fairclough, N. Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities. Discourse and Society, 4, – 1993. – p.138

⁵ Campbell, K.K., Jamieson, K.P. Inaugurating the Presidency // Form, Genre and the Study of Political Discourse - Columbia: S. Car., – 1986. – p.53.

inamı bəyan edir. Prezidentlərin andiçmə çıxışlarını strukturlaşdırmaq şərti ilə, andiçmə nitqlərini korpuslaşdırmaq mümkündür:

A. İdentifikasiya. Əgər kommunikativ məqsəd janrları fərqləndirən meyar sayılırsa, kommunikativ niyyət gedişləri təyin edən xüsusiyyətdir. Əgər hər hansı bir liqivistik vahid diskursda kommunikativ niyyətin ümumi kommunikativ məqsədə tabeliyini göstərsə, gedişi müəyyən etmək olur. Bu kommunikativ niyyətlərin birliyi ayrı bir janrın kommunikativ məqsədini təşkil edir. Eyni kommunikativ niyyəti bildirən liqivistik vahid, və yaxud onun bir hissəsi subgediş (submove) və yaxud addim kimi təyin olunur, bu yeni bir gediş ola bilər. Gedişləri və subgedişləri müəyyən etmək üçün aydın leksik vahidlər, söz birləşmələri, məzmunu əlaqələndirən grammatik göstəricilər kimi liqivistik vasitələrdən istifadə olunur.

B. Gedişlərin struktur təhlili.

Gediş 1 – *Salamlama.* Bütün andiçmə nitqləri salamlama ilə başlayır. Prezidentlərin andiçmə nitqləri, adətən, iki formada olur: vahid xalq, birlik mənasında və müvafiq qaydada müraciət olunur. Məsələn, salamlama belə başlayır: “*Həmyerlilərım*”, “*Həmvətənlərım*”, “*Mənim həmvətənlərım*”, “*Mənim yurddaşlarım*” “*Dövlətimizin vətəndaşları*” və s.

Gediş 2. *Vəzifənin icrasına başlanmasında haqqında elan.* Yeni prezident, adətən, öz nitqinin əvvəlində vəzifəsini bəyan edir. Prezident Ruzvelt məsələn, öz siyasi prinsiplərini irəli sürdükdən sonra vəzifəsini qəbul etdiyini belə bəyan etmişdir. O, deyir: *In taking again the oath of office as President of the United States, I assume the solemn obligation of leading the American people forward along the road over which they have chosen to advance.* (Prezidentlik vəzifəsini icra etməyə and içərkən, mən soz verirəm ki, Amerika xalqını yalnız yüksəklərə aparan yola yönləndirəcəyəm)

Gediş 3. *Duyğuların ifadəsi.* Andiçmə mərasimi zamanı, yeni seçilmiş prezidentlər baş icraçı vəzifəsinin öhdəliklərini üzərinə götürüb, bu möhtəşəm hadisə ilə bağlı hissələrini bölüşürlər. B.Klintonun nitqinə nəzər salaq: “*On behalf of our nation, I salute my predecessor, President Bush, for his half-century of service to*

America". (Clinton, 1993). (Xalqımızın adından, Amerikaya yarım əsr xidmətinə görə, Prezident Buşu salamlayıram).

Gediş 4. Vəd etmə. Bu gediş auditoriyanın and içmə ilə bağlı olan umidlərini doğrultmağa yönəlmişdir. Yeni seçilmiş prezident öz nitqini elə söyləyir ki, xalq yeni liderə və yeni hakimiyyətə daha da çox etimad göstərsin: *"It shall be displayed to the extent of my humble abilities in continued efforts so as to administrate the Government as to preserve their liberty and promote their happiness"*. (Jackson, 183). (Mən var gücümlə çalışacağam ki, xalqımın müstəgilliyini qoruyum və xoşbəxtliyini təmin edim)

Gediş 5. Vətəndaşların vətənpərvərlik hissələrinin artırılması. Bu gedişin əsas məqsədi auditoriyanın ölkəyə və xalqa olan sevgisini artırmaq və gələcəyə inamla addımlamaqdır. Bununla da, yeni prezident bütün xalqı birliyə çağırır və ölkənin tarixinə nəzər salır.

Gediş 6. Yeni hakimiyyəti qurmaq naminə yeni siysətin əsas prinsiplərinin açıqlanması. Bu gediş ən vacib addımlardan biri sayılır. Burada əsas, siyasi prinsiplər açıqlanır və xalqın həmin çıxışdan gözləntiləri vurğulanır. Adətən, hakimiyyətin idarə olunma prinsipləri iki hissədən ibarətdir: əsas prinsiplər; bunlar siyasi quruculuğunun bünövrəsini təşkil edir və yeni administrasiyanı formalaşdıran əsas siyasətlərdir.

Gediş 7. Auditoriyaya müraciət. Auditoriyaya heç bir zaman etinasızlıq göstərmək olmaz. Prezident çıxış zamanı həmişə kömək və yardım üçün və yaxud da hər hansı bir fədakarlıq və ithaf üçün xalqa müraciət edir.

Gediş 8. Dini qüvün bərpası. Yeni prezident öz and içmə çıxışında bir neçə dəfə Tanrıya müraciət edir, çünki Tanrı bütün xalqı birləşdirən dini qüvvədir. Bu gedişin əsas funksiyası xalqı birliyə çağırmaqdır. Məsələn, *God bless you all, and God bless America.* (Bush, 2001) (Bu müqəddəs ölkəni xəta-bəladan və fəlakətlərdən qoru)

And içmə nitqlərində dünyanın siyasi xəritəsinin konseptual forması haqqında məlumatlar vermək üçün elementlər, mücərrədlik əks olunur. Prezident təcrübə və biliklərindən istifadə edərək, insan konseptualizasiyasında olan minimal vahidləri konseptə "transform" edir. Belə konseptuallaşma və kateqoriyalaşma prosesində

inaqurasiya diskursu konseptlərin əlaqəli birliyi şəklində təqdim olunur.

Andiçmə diskursunun mərkəzi konseptini “Power” - “Güc” (leqitimizasiya prosesində hakimiyyət), “People” – “Xalq” (inaqurasiya mərasimlərinin tamhüquqlu iştirakçısı) və “President” (prezident) təşkil edir.

“Andiçmə diskursunun koqnitiv və praqmatik xüsusiyyətlər” adlanan ikinci yarımfasildə andiçmə çıxışlarının koqnitiv və praqmatik xüsusiyyətləri fərqli xarakterə malikdir olduğu vurğulanır. Konseptə linqvokulturoloji yanaşma çərçivəsində mədəniyyətin vahid bazası nəzərdə tutulur. Ə.Əbdullayevin fikrincə, linqvokoqnitiv yanaşma “fərdi şüurdan mədəniyyətə istiqamətdir”. Amma linqvokulturoloji yanaşma “mədəniyyətdən fərdi şüura” istiqamətdir.⁶

İnaqurasiya nitqinin dörd əsas funksiyasını göstərmək olar: integrativ, inspirativ, deklativ, performativ.

İntegrativ funksiya millətin vahidliyi, birliyi anlayışlarının onun tarixi inkişafında özünü doğrultması ilə şərtlənir. Belə bir funksiyanın həyata keçməsində əsas rolü eksplisit markerlər oynayır. “*And içirəm ki, Azərbaycan xalqının milli və mənəvi ənənələrinə daim sadıq qalacağam və bu ənənələrin Azərbaycanda bərqərar olmasına və yaşamasına təminat yaradacağam*” (H.Əliyevin andiçmə nitqindən, 3 Oktyabr, 2003).⁷

Burada integrativ funksiya ön plana keçir. Ulu öndər Azərbaycan sözünü təkrar işlətməklə, bu xalqa sadıq qalacağına vəd verir. İntegrativ funksiyanın həyata keçirilməsində eksplisit markerlərdən istifadə olunmuşdur. Məsələn, *Azərbaycan xalqı, Azərbaycan xalqının* və s. kimi ifadələrin tez-tez işləndiyinin şahidi oluruq. Auditoriyaya koqnitiv təsir qismində ümid, gələcəyə inam, əminlik, etibar kimi hisslər reallaşır.

İnspirativ funksiya milləti böyük amallara həvəsləndirmək uğrunda baş tutan fəaliyyətdir. Prezident auditoriyanı xoşbəxt gələcəyə ruhlandırılmalı və öz nitqinin inandırıcılığı ilə xalqı inandırılmalıdır. Bu funksiya çətinlikləri dəf edəcəyinə vəd

⁶ Əbdullayev, Ə.Ə. Koqnitiv dilçiliyin əsasları/Ə.Ə.Əbdullayev. – Bakı: – 2008. – s.24.

⁷ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

baxımından da mühüm rola malikdir. Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin nitqinin digər bir məqamına diqqət yetirək: *“Hörmətli xanımlar və cənablar. İlk növbədə, mənə yenidən böyük etimad göstərmiş, Prezident vəzifəsinə seçmiş doğma Azərbaycan xalqına dərin minnətdarlığımı bildirirəm. Azərbaycan xalqını əmin etmək istəyirəm ki, mən bundan sonra da ölkəmizin hərtərəfli inkişafı, xalqımızın rifahı üçün əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm, doğma xalqımıza bundan sonra da sədaqətlə xidmət edəcəyəm”* (İ.Əliyevin andiçmə nitqi, 19 Oktyabr, 2013).⁸

Burada vətənpərvərlik konseptininin təcəssümü özünü göstərir, mənəvi-etik konseptin ifadə tərzlərini görürük. Onlar siyasi normada siyasi dəyər və ideologiyani əks etdirir. Burada xalqını əmin etmək, ona sədaqət və s. hisslər görmək mümkündür. İspirativ funksiyanın asan təzahürləri seçilir.

Deklarativ funksiya deyərəkən yeni prezidentin idarəedicilik prinsiplərinin müraciətnaməsi nəzərdə tutulur. Aşağıdakı mətnə diqqət edək: *“Digər prioritetlər haqqında bir neçə kəlmə demək istərdim. Xarici siyasətimiz davam etdiriləcəkdir. Azərbaycan bundan sonra da prinsipial mövqe nümayiş etdirəcək və üzv olduğumuz təşkilatlarda, beynəlxalq təşkilatlarda öz mövqeyimizi müdafiə edəcəyik. Çalışacağıq ki, dünyada dostlarımızın sayı çoxalsın və bu məqsədlərə nail olmaq üçün iqtisadi amillərdən də istifadə etməliyik”* (İ.Əliyevin andiçmə nitqi, 19 Oktyabr, 2013).⁹

Deklarativ funksiya ilə bağlı mətnədə prezident xalqı narahat edən problemləri anladığını nümayiş etdirir. Bununla da o, bir daha xalqla həmrəy olduğunu göstərmiş olur.

Performativ funksiya zamanı prezidentin şəxsiyyəti deyil, prezidentlik statusu önə keçir. Bu zaman o, hazırlıq dərəcəsini xalq qarşısında göstərməlidir. Burada onun natiqlik məharəti vacib şərtlərdən sayılır. Bu zaman prezidentin xüsusi vurğulamalı olduğu məqam onun üzərinə götürdüüyü xalqın taleyüklü məsələsini öz nitqində əks etdirməsidir. O öz çıxışı ilə bir daha sübut etməyə çalışmalıdır ki, bir lider olaraq, vacib biliyə və müdrikliyə malikdir.

---

⁸ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

⁹ Yəni orada

Aşağıdakı nitqə diqqət yetirək: *“Hesab edirəm ki, prezident seçkiləri, seçkilərin nəticələri dövlət müstəqilliyinə xalq tərəfindən verilən növbəti qiymətdir. Prezident seçkiləri Azərbaycan xalqının iradəsini tam şəkildə əks etdirmişdir. Seçkilər şəffaf, ədalətli, azad şəkildə keçirilmişdir və seçkilərin nəticələri Azərbaycan xalqının iradəsini əks etdirir. Beləliklə, Azərbaycan xalqı son on il ərzində görülmüş işlərə öz yüksək qiymətini vermişdir”* (İ.Əliyevin andiçmə nitqi, 19 Oktyabr, 2013).¹⁰

Bu mətnə tarixin dəyərlərinin əksini görmək olar. Milli-mənəvi, mədəni-etik dəyərlərə konseptual baxımdan geniş yer almışdır. Performativ funksiyanın həyata keçirilməsində dil vasitələrinin rolu aydın görünür.

Andiçmə çıxışlarının pragmatik və koqnitiv xüsusiyyətlərini araşdırarkən müxtəlif dil vasitələrindən istifadəni görürük. Koqnitiv dilçilikdə belə bir fikir mövcuddur ki, ətraf aləm, reallıqlar, hadisələr bizim beynimizdə konseptlər şəklində mövcud olur və konseptin də əsasında freym durur.

Müasir dilçilikdə freym bir neçə konseptin əsasında duran, onun məzmununu şərtləndirən vahid hesab edilir. Freym strukturunun struktur modelləşdirilməsi sintaktik konstruksiyalar köməyiylə reallaşdırılır. Bu xüsusiyyəti sabit söz birləşmələrində, idiomatik ifadələrdə, nitq ştamplarında və s. müşahidə etmək mümkündür.

Təhlillər göstərir ki, nitqdə dilin lüğəvi zənginliyi, intonasiyası, poetikasını, estetik funksiyaları, ekspressivliyi nitq və onun məhsulu olan diskurs və mətnlərin vasitəsilə öyrənmək mümkündür.

Dissertasiyanın ikinci fəslində **“Andiçmə diskursunda “vətənpərvərlik” konseptinin grammatik və üslubi vasitələrlə ifadəsi”** adlanır və *iki yarım fəsilə* bölünür.

“Andiçmə diskursunda “vətənpərvərlik” konseptinin grammatik və deyktik elementlərlə ifadəsi” adlanan *birinci yarım fəsildə* linqvistik konseptuallaşmada həm grammatik, həm də üslubi vasitələr iştirak etdiyi göstərilir və grammatik vasitələr arasında xüsusi diqqət deyktik elementlərə yönəldilməlidir. Deyksis və deyktik

---

¹⁰ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

elementlər haqqında bir çox əsərlər mövcuddur (C.Hart, M.Talbot, A.Fetzer, C.Fillmore).

G.Layonz 1977-ci ildə çap etdirdiyi “Semantics” adlı kitabda şəxs, məkan və zaman deyksislərini tədqiq etmişdir. Onu da qeyd edək ki, Layonzun deyksisə verdiyi tərif bu günə qədər də aktualdır.¹¹

Deyktik elementlər diskursiv prosesdə böyük rol oynayır. C.Fillmor (1971) və S.Levinson (1983) deyksis kateqoriyasının təbiətini personal, temporal, spatial, sosial və diskursiv perspektivlər baxımından qruplaşdırmışlar. Sonrakı tədqiqatlar çox aydın şəkildə göstərdi ki, deyktik elementlər ən çox eksplisit tekstual əlaqələndiricilər arasındadır (Halliday and Hasan (1976), Echlich (1983), Enkvist (1989) və s.)

Deyktik sistemin təşkilində bəzi ifadələr vardır ki, mühüm əhəmiyyətə malikdir: *This, that → here, there*.

It belongs to everyone gathered here today and everyone watching all across America. This is your day. This is your celebration. And this, the United States of America, is your country (D.Trump’s inauguration speech, 21 jan, 2017). “*Bu gün burada olan və bütün dünyada bizi seyr edən hər kəs. Bu sizin gününüzdür. Bu Amerika Birləşmiş Ştatları sizin ölkənizdir*”.¹²

Burada *here* danışanın yerləşdiyi regiona, *this* isə, deyktik mərkəzdə olan hadisələrə işarə edir. A.Məmmədov müxtəlif deyktik elementlərin şəxsi konseptuallaşma imkanlarından bəhs edir.¹³

Siyasi diskursda şəxs əvəzliliklərinin (*we, us, our – biz, bizə, bizim*), zaman və məkan zarflarının tez-tez işlənməsi diqqəti cəlb edir. Bu zaman qarşıya qoyulan məqsəd auditoriyamı cəlb etməkdən, onları inandıрмаğa çalışmaqdan ibarətdir.

Azərbaycan Respublikasının prezidenti İ.Əliyevin andiçmə nitqinə nəzər salaq: “*Biz hamımız çalışmalıyıq ki, növbəti illərdə bu məsələni beynəlxalq hüququn ədalətli norma və prinsipləri üzərində həll edək. İqtisadi gücümüz bizim tərəfimizdədir. Biz növbəti beş il*

---

¹¹ Lyons, G. Deixis, space and time “in Semantics” / G.Lyons. – Cambridge University Press. – 1978. Vol.2, – s.123-129.

¹² <https://www.archives.gov/presidentiallibraries/research/alic/presidents.html>

¹³ Məmmədov, A.Y. Diskurs tədqiqi / A.Y.Məmmədov, M.Məmmədov. – Bakı: BDU nəşriyyatı, – 2016. – s.73

ərzində bu münaqişənin həlli üçün öz ardıcıl siyasətimizi davam etdirəcəyik".¹⁴

Burada *biz hamımız* deyksislərinə rast gəlmək mümkündür. Bu ifadə nitqdə bir neçə yerdə səslənmişdir. Burada "distal" deyktiklərə rast gəlirik. Azərbaycan dilində diqqəti cəlb edən cəhət bəzi şəxs şəkilçilərinin deyktik funksiyasını yerinə yetirməsidir. Burada da inspirativ funksiyanın elementləri nəzərə çarpır. "*The patriots of 1776 didn't fight to replace the tyranny of a king with the privileges of a few rule of a mob. They gave us a republic, a government of, any by, and for the people, entrusting each generation to keep safe and founding creed*" (Inaugural Address by President Barack Obama, 2013). "*1776-cı il vətənpərvərləri bir yerdə olmanın bir neçə qaydaları ilə kral tiranlığını əvəz etmək üçün vuruşmamışlar. Onlar bizə respublika, dövlət verdilər, xalq üçün nəsillərin bunu qorumağa və öz əqidələrinə sadıq qalmasına inandırdılar*".¹⁵

Yuxarıdakı mətndə *us* deyktik əvəzliyi və *people* sözü vətənpərvərlik konseptini aydın şəkildə təqdim edir. Bu deyktik əvəzliklər *marker* rolunu oynayaraq müsbət konnotasiya kimi, nitqə müsbət emosional rəng qatır, bu da auditoriyaya mütləq şəkildə təsiri şərtləndirir.

Beləliklə, deyktik elementlər andiçmə mətnlərində çox güclü vasitə kimi çıxış edir. Bu elementlərdən istifadə nəticəsində siyasətçi ilə auditoriya arasında xüsusi bir assosiativ əlaqə yaranır. Bu əlaqəni məhz "vətənpərvərlik" konseptinin verballaşmasının bir yolu kimi nəzərdən keçirmək olar.

"*Andiçmə diskursunda "vətənpərvərlik" konseptinin leksik vasitələrlə ifadəsi*" adlanan *ikinci yarımfasildə* siyasi diskursda dil natiqin ideoloji inamlarını və ideyalarını ifadə etməklə, cümlələr və seçilmiş sözlər vasitəsi ilə mətnə daxil edilə biləcəyi göstərilir. Prezidentlərin andiçmə çıxışlarında müxtəlif təkrar tiplərindən istifadə onu göstərir ki, dil sadəcə, üslubi əmri göstərmək üçün manipulasiya oluna bilməz, həm də natiqin ideologiyalarını, fikirlərini ötürür və auditoriyaya dərhal təsir edir.

¹⁴ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

¹⁵ www.address-president-barrack-obama [Obama B. Inaugural Address, 2013]

Təkrarlar diskursda mənanın formalaşmasında iştirak edən ən mühüm amillərdən biri hesab olunur. Bu baxımdan da təkrarın mətnqurucu və koqnitiv funksiyalarının öyrənilməsində vacib rolunu qeyd etmək lazımdır.¹⁶ Siyasi nitqdə, Constounun qeyd etdiyi kimi, *təkrar natiqə səlis və məharətlə danışmaq imkanı verir.*¹⁷ Siyasətçilər sözləri auditoriyanın hissələrinə toxunmaq üçün təkrarlayırlar. Odur ki, təkrardan inandırmaq strategiyası kimi istifadə olunur və auditoriyaya vacib emosional təsir qöstərə bilir. Hallidey və Hasan¹⁸ qeyd edirlər ki, *diskursda təkrar əlaqələndirici agent kimi, yeni səslənən ifadələri təkrar olunan sözlər, ifadələr və cümlələr vasitəsi ilə onlardan əvvəl səslənən ifadələrlə birləşdirir.* Tannen *isə koheziyanı təkrarın yeganə deyil, lakin çox vacib bir funksiyası* kimi görür.¹⁹

Fonetik səviyyədə təkrarların alliterasiyalar, anafolar, assonanslar, konsonanslar, reduplikasiyalar, konduplikasiyalar və s. növləri araşdırılır. Məsələn, alliterasiya nitq zəncirində bir neçə sözün eyni samit səslərlə ifadə olunmasıdır. Alliterasiya və digər bu kimi təkrarlar bu hissənin əsas məzmun xəttinə daxildir. Fonetik səviyyədə alliterasiya sözlərin əvvəlində samit səslərin təkrarı və ahəngləşməsidir. *Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdır, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir. Bizim əzəli torpağımız olan Dağlıq Qarabağ bu gün siyasi və hüquqi cəhətdən də Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir*” (İ.Əliyevin andiçmə nitqi, 19 Oktyabr, 2013).²⁰

Burada da Azərbaycan sözündə təkrarlardan, *Dağlıq Qarabağ əzəli Azərbaycan torpağıdır, Azərbaycanın ayrılmaz hissəsidir, bizim əzəli torpağımız* cümləsində *z, r* səslərində alliterasiyalardan məharətlə istifadə olunmuş, nitqin effektivliyini artırmışdır.

¹⁶ Mammadov A. Repetition in Discourse / A.Mammadov, M.Mammadov, C.Rasulova. – Lincom GmbH, – 2019. – s.7.

¹⁷ Johnstone, B. “Repetition in discourse: a dialogue” // In B.Johnstone (ed.) Repetition in Discourse: Interdisciplinary Perspectives, 1 Ablex Advances in Discourse Processes Norwood, – New Jersey: – 1994. – s.6.

¹⁸ Halliday, M. Cohesion in English / M.Halliday, R.Hasan. – London: Longman, – 1976. – s.59.

¹⁹ Məmmədov, A.Y. Diskurs tədqiqi / A.Y.Məmmədov, M.Məmmədov. – Bakı: BDU nəşriyyatı, – 2016. – s.73

²⁰ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

Beləliklə, təkrarların özlərinin pragmatik aspektləri vardır. Onlar verbal və qeyri-verbal ifadə vasitəsi olmaq hüququna malikdir. Lakin təkrarın şüuraltı təsiri qeyri-verballıqla əlaqələndirilir. Təkrar adresata təsir etmək imkanına malik olması ilə seçilir.

Anaforalar isə uğurlu frazaların, cümlələrin əvvəlində söz və ifadələrin təkrarlanmasıdır. Məsələn, *“To those old allies whose cultural and spiritual origins we share ..... To those new States whom we welcome to the ranks of the free, ...”* (J.F.Kennedy Inaugural Address, January, 1961).²¹ *Həmin kohnə müttəfiqlərə ki, onların mədəni və mənəvi köklərini biz paylaşırıq.... Həmin yeni ştatlara, hansılar ki, artıq azaddır....*

Beləliklə, bu vasitələrin bədii mətnədə cümlə tərkibinə daxil edilməsi, cümlənin məzmun səviyyəsinin kommunikativ dolum baxımından zəruri genişlənməsini nəzərdə tutur. Bunlardan başqa, anastrofların da adlarını çəkə bilərik. Bu, normal söz sırasının transpozisiyası, yəni yerdəyişməsi olub, *ask not, dare not* kimi sözlərlə ifadə olunur. Eyni zamanda, paralel strukturda ideya və sözlərin kontrast olması ilə şərtlənir. Məsələn, *“Ask not what your country can do for you, ask what you can do for your country”*. *“Let us never negotiate out of fear, but let us never fear to negotiate”*. *“We observe today not a victory of party but a celebration of freedom”* və s. (John F. Kennedy, Inaugural Address, January 20, 1961).²² (*“Soruşmayın ki, sizin dövlətiniz sizə nə edə bilər, soruşun ki, siz dövlətiniz üçün nə edə bilərsiniz”*. *“Gəlin heçvaxt gorrularımızı müzakirə etməyək, gəlin heçvaxt müzakirə etməkdən qorrxmayaq”*)

Rusiya Federasiyasının prezidenti V.V.Putinin çıxışını təhlil edək: *“В эти минуты, вступая в должность президента России, особенно остро осознаю свою колоссальную ответственность перед каждым из вас, перед всем нашим многонациональным народом, ответственность перед Россией – страной грандиозных побед и свершений, перед тысячелетней историей российской государственности и нашими предками. “Bu dəqiqələrdə, Rusiyanın prezidenti vəzifəsinə başlamağım, xüsusilə,*

---

²¹ <https://www.archives.gov/presidentiallibraries/research/alic/presidents.html>

²² Yənə orada

sizin hər birinizin qarşınızda, bizim çoxmillətli xalqımız qarşısında, böyük qələbələr və nailiyyətlər ölkəsi olan Rusiya qarşısında, minillik tarixi olan Rusiya dövləti və əcdadlarımız qarşısında çox böyük məsuliyyətimi dərindən anlayıram” (V.Putinin andiçmə nitqi, 7 may 2018).²³

Prezidentin nitqində dörd dəfə *neped*, iki dəfə *ответствен-ность* sözlərindən təkrar kimi istifadə olunmuşdur.

Başqa bir nümunəyə baxaq: “*Their victories have not been your victories; their triumphs have not been your triumphs*” (D.Trump’s inaugural address, 2018).²⁴ Onların qələbələri sizin qələbələriniz deyildi, onların zəfəri sizin zəfəriniz olmamışdı.

Burada isə, *their* əvəzliyinin təkrar edərək o, keçmiş hakimiyyətin mənfi tərəflərini göstərməyə cəhd edir.

Prezidentlərin andiçmə nitqlərində təkrarlardan geniş istifadəsi bir sıra funksiyaları yerinə yetirir. Təkrar, vacib bir leksik üsul kimi prezidentlərin xalqa ünvanlanan siyasi ismarıcı özündə ehtiva edir. Vətənpərvərlik konseptini ifadə etmək üçün əvəzliliklərin geniş təkrarı xalqla hakimiyyətin sıx əlaqəsini və qarşılıqlı məsuliyyəti əks etdirir.

Dissertasiyanın **üçüncü fəsil “Prezidentlərin andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik konseptinin” məcaz dili və şuarlarla ifadəsi”** adlanır və *üç yarım fəsilə* bölünür.

“*Prezidentlərin andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konseptinin metafor ilə ifadəsi*” adlanan *birinci yarım fəsildə* andiçmə diskursunda diqər diskurs janrlarında olduğu kimi, obrazlı dilə xüsusi diqqət verildiyi nəzərə çarpır. Bu mövzu siyasi diskurs tədqiqatçılarının daimi diqqət mərkəzindədir.²⁵ Məcaz dilinə aid edilən metaforlar və metonimiya bu mənada daha çox tədqiqata cəlb olunmuşdur.

---

²³ <http://kremlin.ru/events/president/news/57416> [Путин, В.В. Инаугурация Президента Российской Федерации]

²⁴ <https://www.politico.com/story/2017/01/full-text-donald-trump-inauguration-speech-transcript-233907> [D.Trump’s inaugural address, 2018]

²⁵ Musolff, Andreas. Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe. – London: Palgrave, – 2004; Mammadov, A. Metaphors in the American and Russian political discourse / A.Mammadov. Rask Journal, 31, University of Southern Denmark Press, – 2010. – p.69-79.

Metaforlar haqqında bir sıra əsərin müəllifi olan P.Hoffmanın fikrincə, metafora çox praktikdir.... o, təsvir və izah vasitəsi kimi hər hansı bir sahədə iştirak edə bilər: psixoterapevtik danışıqlarda, kompyuter proqramları dillərində, bədii təbriyədə və s. *Metafor yerindən asılı olmayaraq, həmişə hərəkətləri, bilikləri və dili zənginləşdirir.*²⁶

Bir çox tədqiqatçıların fikrincə, (Bleck və b.) metaforun substitusional nəzəriyyəsinin çatışmazlığı bundadır ki, ona məzmun-suzluğa yaxın qeyri-müəyyənlik xasdır. M.Blek "*oxşarlıq analogiya*" terminlərinin özünü doğrultmamasından danışır. Müəllif hesab edir ki, *metafor oxşarlığı ifadə etmir, məhz yaradır.*²⁷ İnteraksionist istiqamətin digər nümayəndəsi D.Serl hesab edir ki, *metaforlaşma prosesi interaksionist nəzəriyyənin mövcud versiyalarında təmsil olunduğundan daha zəngin və rəngarəngdir.*²⁸

Metaforları daha geniş analamaq üçün C.Lakofun təqdim etdiyi metaforlar nəzəriyyəsinə müraciət etmək lazımdır Lakoff metaforik ifadə və konseptual metafor arasındakı fərqi müəyyən edir. Konseptual metafor hər hansı bir mədəniyyətin orijinal təsviri kimi başa düşülür, lakin metaforik ifadə həmin bu təsvirin verbal-lingvistik inikasını kimi çıxış edir.²⁹ Metafor daha çox, koqnitiv dilçilikdə tədqiq olunur (Lakof və Conson, 1980, Koveçiq 2005 və s.). Xüsusi diqqət konseptual (və ya koqnitiv) və poetik metaforların biri-birindən fərqləndirilməsinə yönəlir. C.Lakof və M.Conson konseptual metaforu insan həyatının mühim hissəsi kimi nəzərdən keçirir (Lakof 1980).

Siyasi diskursda da metaforlardan geniş istifadə olunur. Bu sahədə, A.Musolf³⁰, A.Məmmədov³¹ və digərlərinin adlarını çək-

---

²⁶ Hoffman, R. Some implications of metaphor for philosophy and psychology of science / R.Hoffman. In: The ubiquity of metaphor. – Amsterdam: – 1985. – p.327.

²⁷ Metaphor, Max Black Source: Proceedings of the Aristotelian Society, New Series, Vol.55 (1954-1955). – p.273-294.

²⁸ Серль, Д. Метафора “Теория метафоры” / Д.Серль. – Москва: Прогресс, – 1990. – с.134.

²⁹ Mammadov, A. Diectic representation of person in media discourse // Lods Paper in Pragmatics. Vol.10.– Berlin: – 2014.– p.246-259.

³⁰ Musolff, Andreas. Metaphor and Political Discourse: Analogical Reasoning in Debates about Europe. – London: Palgrave, – 2004.

mək olar. Tədqiqatçıların yekdil rəyinə görə, siyasi diskursda metaforlardan istifadə olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır və manipulyasiya etmək, ictimai fikrə təsir göstərmək, onları dilin bu mühüm üslubi vasitəsindən istifadə etməklə lazımi istiqamətə yönəltmək, inandırmaq məqsədini güdür.

Metaforlardan andiçmə diskurslarında daha çox istifadə olunur. ABŞ prezidentlərinin nitqlərində müxtəlif növlü metaforların işlənmə tezliyinin şahidi oluruq. Məsələn, buraya “*journey*” – səyahət metaforasını aid etmək olar. “*Journey*” sözünün kontekstual və ilkin mənaları arasında fərq siyasi xadimin səyahəti, sadəcə, bir məntəgədən digərinə hərəkəti deyil, daha mürəkkəb prosesdir. Bununla belə, söhbət yenə də zaman və məkanda səyahətdən gedir və burada məkanın köçürülməsi baş vermişdir. “*Let us go forward, firm in our faith, stead fast in our purpose, cautious of the dangers.* (Richard Nixon, 1969) - *Gəlin, inamlarımıza sadıq, məqsədimizi dəyişmədən və təhlükələrdən xəbərdar olaraq irəli addımlayaq.*

B.Obama “*This is the journey we continue today*” cümləsində xalqla birlikdə çətinliklərin öhdəsindən gəlməyi uzun bir səfərə bənzədir.

Metaforlardan istifadə Azərbaycan prezidentlərinin andiçmə mətnlərində də geniş istifadə olunur. Ulu öndər H.Əliyevin nitqində də səyahət, yol sözlərindən təşkil olunmuş mükəmməl metaforik nümunələr görmək mümkündür.

Bu çətin və mürəkkəb bir səyahətdir..... Lakin biz bunu davam etdirməliyik, çünki başqa yol yoxdur. Bu yolu davam etdirməkdən ötrü biz hazırki iqtisadi potensialımızdan istifadə etməliyik. Bizim vəzifəmiz bu sahədə islahatlar keçirmək, ehtiyatlı addımlar atmaqdır və mən sizi əmin edirəm ki, biz bu yolu davam etdirəcəyik (H.Əliyevin andiçmə çıxışı, 1993).³²

Həmin metaforik ifadələr, sadəcə, “vətənpərvərlik” konseptini verballaşdırmır, həmçinin birlikdə səyahətə çıxmaq və uğur qazanmaq ideyasını təcəssüm edir.

---

³¹ Mammadov, A. Contextualizing and conceptualizing time, space and person in political discourse / A.Mammadov, M.Mammadov. – International review of pragmatics Vol.11, Brill – 2019. – p.137-152.

³² <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

Azərbaycanın prezidenti İlham Əliyevin nitqindəki metafor nümunəsinə də nəzər salaq: *“Bəzi ölkələrdə isə demoqrafik inkişaf o qədər sürətlidir ki, ölkə iqtisadiyyatı buna dözmür. Ona görə bizim iqtisadiyyatımız və xüsusilə növbəti illərdə kənd təsərrüfatı və ağır sənaye ilə bağlı olan təşəbbüslərimiz, o cümlədən demoqrafik amil də hesablanmalıdır”*.

Burada *“iqtisadiyyat”* *“canlı orqanizmdir”* kimi uyğun metafora yaranmışdır.

Beləliklə, prezidentlər öz andiçmə nitqlərini metaforlarla zənginləşdirərək onların təsir ilə üzünəməxsus təhkiyə yaradırlar. Metafora təfəkkürün təbii formalarından biri olaraq, nitqdə koqnitiv alət kimi mühüm rol oynayır.

“Prezidentlərin andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konsepsiyasının metonimiya və başqa məcazlarla ifadəsi” adlanan ikinci yarımfasildə adından da görsəndiyi kimi metaforlarla yanaşı, metonimiyalar da siyasi diskursda mühüm koqnitiv funksiya daşıyır. Əslində, hər iki dil vasitəsi ilə mental reperezentasiyalar arasında çox mühüm əlaqələr var.³³

Siyasi diskursda metonimiya metafor kimi vacib rol oynayır. Lakkoff bu tip metonimiya növlərini qeyd edir: *bütöv yerinə hissə (the part for the whole)*, *məhsul yerinə istehsalçı (the producer for the product)*, *istifadəçi yerinə istifadə olunan obyekt (object used for user)*, *idarə olunanın yerinə təlimatçı (controller for the controlled)*, *cavabdeh olanın yerinə müəssisə (institution for the people responsible)*, *idarə yerinə yer (place for the institution)*, *hadisə yerinə yer (the place for the event)*.³⁴

Lakoffa əsasən, ən çox istifadə olunan metonimiyalar arasında *“bütöv yerinə hissə”*, məsələn, *good heads - ağıllı insanlar*, *“istifadəçi yerinə istifadə olunan obyekt”* nümunələri nəzərə çarpır. Məsələn, *crown (tac)* mənasında onu daşıyan monarxlar nəzərdə

---

³³ Steen, G.J. The paradox of metaphor: Why we need a three dimensional model of metaphor, in *Methaphor and Symbol* 23(4), – 2008. – p.10.

³⁴ Lakoff, G. *Metaphors we live by* / G.Lakoff, M.Johnson. – Chicago: – 1980. – p.31-33.

tutulur. İdarə yerinə yer mənasında *kabinet*, yəni nazirlər kabineti ifadəsi siyasətçilər tərəfindən tez-tez işlənməkdir.³⁵

Metonimiyalar, sadəcə, məcaz dili deyil, həmçinin bizim düşüncə tərzimiz, hərəkətimiz və söylədiklərimizdir. Onlar mahiyyətə konseptualdır. Koveçiçin fikrincə, *metonimiya koqnitiv prosesdir və burada bir konseptual varlıq, alət başqa bir konseptual varlığa əqli keçid yaradır.*³⁶

Siyasi dil durmadan dəyişir və məhs metafor və metonimiya vasitəsilə yeni terminlərlə zənginləşir. Bu hal dil və təffəkkürün ayrılmaz əlaqəsilə bağlıdır. Metonimiyalar dildə və siyasi terminologiyada vacib yer tutur. Çudinovun fikrincə, *metonimiyaların istifadəsi pragmatik təsirin ən effektiv vasitəsidir və bu hal adresatın şuurunda siyasi mənzərəni genişləndirməyə aparır.*³⁷

İndi isə, andiçmə diskursunda metonimiyalardan istifadə məqamlarına diqqət yetirək. Azərbaycan prezidenti İ.Əliyevin nitqində də metonimiyalar diqqəti cəlb edir. Onun nitqinə nəzər salaq: *“Biz hamımız çalışmalıyıq ki, növbəti illərdə bu məsələni beynəlxalq hüququn ədalətli norma və prinsipləri üzərində həll edək. İqtisadi gücümüz bizim tərəfimizdədir. Haqq-ədalət, tarixi həqiqət bizim mövqeyimizi müdafiə edir. Bu gün Azərbaycan büdcəsi Ermənistan büdcəsindən 10 dəfə böyükdür, hərbi xərclər 10 dəfə çoxdur, əhali isə beş dəfə artıqdır”* (İ.Əliyev, Andiçmə çıxışı, 2013).

Buradakı altından xətt çəkilmiş *haqq-ədalət, tarixi həqiqət bizim mövqeyimizi müdafiə edir cümləsi* metonimiyadır.

Əsas maliyyə yükünü də Azərbaycan öz üzərinə götürmüşdür. Ona görə, enerji siyasətimizlə bağlı olan təşəbbüslər və reallaşan layihələr çoxdan regional çərçivələrdən çıxıb və bu gün Azərbaycan global enerji bazarında çox etibarlı, ciddi ölkə kimi tanınır. Bizim

---

³⁵ Yəne orada, – s.30.

³⁶ Kövecses, Zoltán; Radden, Günter. Metonymy: Developing a cognitive linguistic view. *Cognitive Linguistics* 9(1). – 1998. – p.37-77.

³⁷ Чудинов, А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации: Монография / А.П.Чудинов. – Екатеринбург: Урал. гос. пед. ун-т. – 2003. – с.5.

qərarlarımız, *Bakıda verilən qərarlar enerji təhlükəsizliyi məsələlərində həlledici rol oynayır* (İ.Əliyev, Andiçmə cıxışı, 2013).³⁸

Yuxarıdakı cümlədə xətt çəkilməmiş sözlərdə metonimiya vardır. Bundan əlavə, *Bizim qərarlarımız, Bakıda verilən qərarlar* birləşmələri reduplikasiya xarakterlidir. Belə ki, qərarların Bakıda verilməsinin ön planı çəkilməsi sözün emfatik vurğu ilə deyilməsini şərtləndirir. Bu zaman nitqdəki kommunikativ yük həmin birləşmənin üzərinə düşür, leksik rəngarənglik yaradır.

Prezidentlər öz andiçmə nitqlərində metonimiyalardan istifadə edərkən ümumi əşyalara və fikirlərə daha dərin məna verirlər. Məsələn, *Through blood drawn by lash and blood drawn by sword, we learned that no union founded on the principles of liberty and equality could survive half-slave and half-free.* (B.Obama's 2nd inaugural address, 2014).³⁹ (*Şallaqla tökülmüş və xəncərlə axıdılan qan nəticəsində, biz oyrəndik ki, heç bir azadlıq və bərabərlik prinsipləri üzərində qurulan ittifaq yarı qul və yarı azad kimi həyatda qala bilməz*).

Bu nitq parçasında president B.Obama *Through blood drawn by lash and blood drawn by sword* metonimiyasını işlədərək bu fikrə dərin və hətta gizli məna verir və auditoriyanın diqqətini cəlb edir. B.Obama həmin cümlədən müharibə mənasını xalqa oturmək məqsədilə istifadə edir və bununla, Amerika xalqının diqqətini muharibənin faciyyəli təsəuratına yönəldərək, nitqini daha da təsirli edir.

ABŞ prezidenti D.Tramp öz andiçmə nitqində *Amerika* metonimiyasını Amerika Birləşmiş Ştatları mənasında işlədərək gələcəkdə əldə olunacaq, planlaşdırılan dəyişiklikləri və vətəndaşların vahid bir xalq kimi yeni uğurların əldə etmək naminə birləşdiyini vurğulayır. *When America is united, America is totally unstoppable* (D.Trump's inaugural address, 2018).⁴⁰ (*Amerika birləşəndə onu dayandırmaq mümkün deyil*)

Metonomiyanın digər bir növü də sineqdoxadır. Lakin burada fərqlər də istisna deyildir. Lakin bu, şərti xarakter daşması ilə diq-

³⁸ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

³⁹ <https://www.politico.com/story/2017/01/full-text-donald-trump-inauguration-speech-transcript-233907> [D.Trump's inaugural address, 2018]

⁴⁰ Yəni orada.

qəti cəlb edir. Belə ki, obyektin üzdə olan keyfiyyətləri metonimiya, kəmiyyəti isə, sineqdoxada reallaşır. Aşağıdakı nitq parçasına baxaq: *So to all Americans, in every city near and far, small and large, from mountain to mountain, and from ocean to ocean, hear these words...* (D.Trump's inaugural, Jan., 2017).⁴¹ *Bütün amerikalılara, hər şəhərdə uzaq və yaxın, balaca ya böyük, dağdan dağa və okeandan okeana, bu sözlər eşidilsin...*

Bu cümlədə xətlə fərqləndirilmiş *near and far, small and large, from mountain to mountain, and from ocean to ocean* ifadəsi sineqdoxadır və təsiri daha da qücləndirmək məqsədilə işlədilmişdir.

Məcəzın növlərindən biri də kinayədir. Kinayə sözün zahirən xoş təsir bağışlamasına baxmayaraq, mənfi mənə ifadə etməsidir. Məsələn, *bizi ağ günə çıxardı*. Kinayə diskurs daxilində bir cümləyə, eyni zamanda bütöv diskursa aid ola bilər. Bildiyimiz kimi, kinayədə mənfi fikirlər əks olunur. Məsələn, D.Trampın andiçmə nitqi bir sıra ironic ifadələrlə səciyyələndirilə bilər: *"We will follow two simple rules: Buy American and Hire American..."* (D.Trump's inaugural, Jan., 2017).⁴² - *Biz iki asand qaydaya əməl edəcəyik: Amerikaya məxsus olanı almaq və Amerikalıları işə götürmək*.

Andiçmə nitqlərində digər tez-tez istifadə olunan leksik-üslubi vasitələrdən biri də şəxsləndirmədir. Lakoffa görə, şəxsləndirmə vasitəsilə insana aid olan xüsusiyyətlər cansız obyektlərə və ya fikirlərə yönəldirilir.⁴³ Məsələn, *For history tells us that while these truths may be self-evident, they've never been self-executing* (B.Obama's 2nd inaugural address, 2014).⁴⁴

Prezident B.Obamanın andiçmə nitqində *for history tells us* ifadəsi şəxsləndirmə kimi anlaşılır və o, *history* sözünə canlı çalar verərək tarixin insanlarla ünsiyyət yaratmaq istədiyini vurğulayır.

---

⁴¹ <https://www.politico.com/story/2017/01/full-text-donald-trump-inauguration-speech-transcript-233907> [D.Trump's inaugural address, 2018]

⁴² <https://www.politico.com/story/2017/01/full-text-donald-trump-inauguration-speech-transcript-233907> [D.Trump's inaugural address, 2018]

⁴³ Lakoff, G. *Metaphors we live by* / G.Lakoff, M.Johnson. – Chicago: – 1980. – p.29.

⁴⁴ <http://kremlin.ru/events/president/news/57416> [Путин, В.В. Инаугурация Президента Российской Федерации]

Siyasi diskursda evfemizmlərin işlədilməsi dinləyiciyə və ya ictimai fikrə emosional formada təsir etmək vasitəsi hesab olunur və müsbət emosional çalar ifadə edir. Evfemizmlər, adətən, kobud, nəzakətsiz, yersiz, ictimai fikirdə, dinləyicidə mənfi fikir doğura biləcək sözlərin yerinə daha məqbul, pozitiv çalar ifadə edən sinonim söz və ya ifadələrdən istifadə olunmadır. Məsələn, Amerika prezidenti Barak Obama İraq müharibəsinə toxunarkən *victims of war* - müharibədə həlak olanlar, müharibə qurbanları, *loved ones* - əzizlərimiz, sevdiklərimiz, ya da *fallen heroes* - həlak olmuş (dünyasını dəyişmiş) qəhrəmanlar kimi leksik vahidlərdən istifadə edir.

Göründüyü kimi, bu vasitələr zəngin üslubi imkanlara malik olub, təkcə siyasi diskursun deyil, bütün diskurs növlərinin bəzədilməsində iştirak edir. Tədqiqatçıların fikrincə, siyasi diskursu təhlil edərkən həm ekstralingvistik amillər (məsələn, mətnə təsvir olunan hadisələrin hansı şəraitdə baş verməsi, bu hadisələrin baş verməsi üçün zəmin yaradan hallar, baş verən hadisələrdə iştirakçı olanların dəyərləndirmələri və s.), həm də lingvistik amillər (məsələn, mətnin fonetik quruluşu, qrammatik və leksik xüsusiyyətləri) nəzərə alınmalıdır.

“Prezidentlərin andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konseptinin şüarlar ilə ifadəsi” adlı üçüncü yarımfəsildə *“vətənpərvərlik”* konseptinin verballaşmasında şüarların xüsusi rol oynadığı göstərilir. Bu mövzu ilə bağlı bir sıra tədqiqatçılar araşdırmalar aparmışlar (Mc.Connell 1971, Harris, 1991, Bull 2003, Fetzer, 2007).

Şüarlar - yazılı və şifahi nitqdə qısa formada aparıcı fikri, tələbi, tapşırığı ifadə edən çağırışdır. Bu təsnifdən göründüyü kimi, şüarın niyyəti onun direktivliyindədir (birbaşa olduğundadır), məqsədi isə daha çox siyasətçilərin davranışlarına təsir göstərməkdir. Şüarlarda siyasi nəzəriyyə primitiv simvolik hərəkətə keçir (Makonel 1971). Etimoloji cəhətdən şüarın semantikasında birlik və

korporativlik elementi əhəmiyyət daşıyır və şüarın təsnifi “*xalqın rifahı naminə hərəkətə həvəsləndirmək üçün çağırışdır*”.⁴⁵

Siyasi ritorikada şüar çağırış, müəyyən hərəkətlərə ruhlandırma funksiyası daşıyır. Şüarlar, əsasən yazılı və şifahi nitqdə seçkiqabağı siyasi reklam kompaniyalarının ideyalarının aforistik canlandırma vasitəsi kimi reallaşan nitq janrıdır. Seçkiqabağı şüarlar nitq janrlarının imperativ tələblərinə cavab verir, çünki müəyyən siyasi gücün, hər hansı bir hadisənin baş verməsi və yaxud verməməsi istəyini ifadə edir.

Şüarlar təfəkkürün modelləşdirmə qanunlarına tabedir. Onların məzmunu və forması şüarın məqsədindən və proqramlaşdırılmış nəticədən asılıdır. Şüarlarda səmərəli, rəşional arqumentasiyaya yer yoxdur: *başqa fikir oyadan söyləmlər kimi, şüarlar yox, konseptual süura daha çox emosional-obrazlı yönəlmişdir*.⁴⁶ Şüarlar andiçmə nitqlərinin tədqiqində xüsusi yer tutur. Şüarlar bir şəxsiyyət, qrup və ya təşkilatın məqsəd və vəzifələrini, məqsədlərini təyin edən deyiliş və ya söz siyahısına verilən addır. Bu mənada siyasi diskurslarda, prezidentlərin seçkiqabağı nitqlərində təşviqat-təbliğat kompaniyasının əsas məzmun hissəsi olaraq, şüarlar mühüm rola malikdir.

ABŞ prezidentlərinin ritorikalarının təhlili üzrə mütəxəssislərdən olan K.Kempbel və K.Ceymisona görə, *prezidentin inaqurasiya nitqinə ibratəmiz və təntənəli nitqin bütün xarakterik cəhətləri məxsusdur. Belə bir çıxış təntənəli mərasimin əsas elementi olaraq özündə bu günün təmsalında xalqın keçmişini və gələcəyini cəmləşdirmiş olur. Bu zaman zərif ədəbi üslub və qüvvətləndirici texnikadan, həmçinin kütləyə artıq ona məlum olanın bir qədər şişirdilmiş tərzdə vurğulanaraq çatdırılmasından istifadə olunur*.⁴⁷ Bəlkə də elə

---

⁴⁵ Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса / Дис... док. филол. наук. / – Волгоград, Волгоградский государственный педагогический университет, 2000. – с.344.

⁴⁶ Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса / Дис... док. филол. наук. / – Волгоград, Волгоградский государственный педагогический университет, 2000. – с.348.

⁴⁷ Campbell, K.K., Jamieson, K.P. Inaugurating the Presidency // Form, Genre and the Study of Political Discourse - Columbia: S. Car., – 1986. – p.86.

bu səbəbdəndir ki, R.Coslin *inaqurasiya müraciətini "təhlükəsiz ritorika" adlandırır.*⁴⁸

Şüarlarlar andiçmə nitqlərinin müxtəlif mərhələlərində mühüm rola malikdir. Belə ki, mətnin mənalılığı, qısa və lakonikliyi burada vacib şərtlərdən hesab olunur. Bundan əlavə, səslənmənin səmərəliliyi də burada əsas amillər sırasındadır. Bu mənada "vətənpərvərlik" konseptinin məcaz dili ilə ifadəsində də şüarlar böyük rola malikdir. Burada qısa sözlər vasitəsilə təntənənin gücü nəzərə çarpdırılır.

Məsələn, 2000-ci ildən bəri olan şüarlara baxaq: George W.Bush: *"Compassionate Conservatism, Leave no child behind, Real plans for real people, Reformer with results"* (Rəhmli mühafizəkarlıq, heç bir övlad tək qalmayacaq. Real insanlar üçün real planlar, Nəticə ilə islahatçı), 2004-cü ildəki seçkilərində *"Yes, America Can!"* (Bəli, Amerika bacaracaq) şüarlarından istifadə etmişdir. Bundan əlavə Barak Obama 2008-ci ildə: *Change We Can, Change We Need Believe In, Change We Need, Hope, Yes, we can* (Biz dəyişə bilərik, Bizə dəyişmək lazımdır, Ümid, bəli, biz dəyişməyi bacarıyıq).

Şüarlardan istifadə zamanı qrammatik qanunauyğunluqların pozulması, əvəzlilərdən istifadəni görmək olar.

Cənab İlham Əliyevin 11 aprel seçkilərindən öncəki *İLHAMLA İRƏLİ* şüarı da öz unikal səslənmə keyfiyyəti ilə diqqət çəkir. *Xalqımızın və Dövlətimizin gələcəyi naminə İlhamla irəli!* şüarı altında 11 aprel 2018-ci ildə keçirilən seçkilərdə 19 mart 2018-ci ildə təbliğat-təşviqat kompaniyasına belə start verilmişdir. Şüarda yüksək qətiyyət, özünə və xalqına inam, əminlik hissi, vətənpərvərlik duyğusu inikas olunur.

Yuxarıda qeyd etdiyimiz ritorik vasitələrdən bu cür müxtəlif diskurs tiplərində istifadə olunsa da, nəticə etibarı ilə, onlar iki əsas funksiya yerinə yetirir – praqmatik və koqnitiv. Diskursun müəllifi bu vasitələrdən istifadə edərək öz praqmatik məqsədini qəbul edənə çatdırmağa çalışır, öz növbəsində, qəbul edən üçün həmin vasitələr

---

⁴⁸ Joslyn, R. Keeping Politics in the Study of Political Discourse / R.Joslyn. – Columbia: (S.Car.), – 1986. – p.316.

çox mühüm koqnitiv mahiyyət daşıyır.⁴⁹ Bu cəhətlər Azərbaycan prezidentlərinin çıxışlarında da müşahidə olunur. Məsələn,

Xalq dövlət üçün yox, dövlət xalq üçün olmalıdır...

Azadlıq və istiqlaliyyət hər xalqın milli sərvətidir..

Hər bir insan həyatda öz yerini tapmalıdır. Amma öz yerini, özünə məxsus olan yerini tapmalıdır...

Rüsvətxoru, oğrunu qəhrəman etmək öz xalqına xəyanət etməkdir...

Müstəqillik yolu qədər çətin yol yoxdur. (H.Əliyev, 1993).⁵⁰

Burada Azərbaycan Prezidenti xalqını onun müstəqillik amalları, yüksək mədəniyyətə malik olması, həmişə haqq və ədalətin yanında olması haqqında məlumatlandırır.

Andiçmə nitqlərində məcazların köməyi ilə yaradılmış geniş obrazlar ictimai fikrə güclü emosional və ekspressiv təsiretmə vasitəsi hesab oluna bilər.

Beləliklə, təhlillər göstərir ki, andiçmə nitqləri öz fərqlilikləri, orijinallıqları ilə, ən əsası, dil vasitələrinin istifadəsi baxımından seçilir. Bu prosesə çoxsaylı amillər aiddir, o cümlədən, mətn göndərən siyasətçinin xarizması, ideoloji mövqeyi, auditoriyaya təsir imkanları, eləcə, də auditoriyanın eyni zamanda real və potensial olmasıdır.

Dissertasiyada aşağıdakı nəticələrə qəlinmişdir:

1. Diskursun müxtəlif tip və janlarının tədqiqi praqmatik, həm də koqnitiv nöqtəyi nəzərdən diqqəti cəlb edir. Bu tip və janlar arasında siyasi diskurs və onun janları xüsusi maraq kəsb edir. Bu cür tələbat siyasətdə çox aktualdır, çünki burada fəaliyyətlərin əsasını dillə daha çox bağlamaq olar. Fərqli hərəkətlərin əsas məqsədi hakimiyyəti ələ almaqdır ki, bu da müxtəlif dil vasitələrinin köməyi ilə reallaşır.

2. Diskursun koqnitiv cəhətdən öyrənilməsi onun üslubi və praqmatik təhlilindən fərqlənir. Bu zaman diskursun strukturunu təsvir edən qaydalar deyil, dil istifadəçilərinin mental ifadə və prosesləri diqqət mərkəzinə qətilir.

---

⁴⁹ Николаева, Т.М. От звука к тексту / Т.М.Николаева. – Москва: – 2000. – с.167-171.

⁵⁰ <http://lib.aliyev-heritage.org/ru/2773818.html>

3. Andicmə diskursu praqmatik xarakterə malikdir, çunki prezidentlərin əsas məqsədlərindən biri auditoriyaya təsir etməkdir ki, bu da bir neçə formada aktuallaşır. Andicmə nitqində dörd əsas funksiya nəzərə çarpır: integrativ, inspirativ, deklarativ və performativ. Hər bir funksiyanın özünəməxsusluğu və reallaşma vasitələri Azərbaycan, Rusiya və ABŞ prezidentlərinin andicmə nitqlərinin təhlili zamanı aşkarlanmışdır. Amerika siyasi diskursunda andicmə çıxışlarının daha uzun tarixi olduğundan, bu janrın özünəməxsus normaları və prinsipləri formalaşmışdır. Andicmə diskursuna daxil olan bu funksiyaların köməyi ilə bu nitq andicmə nitqinin əsas məqsədlərini yerinə yetirir: inandırma və ruhlandırma.

4. Prezidentlərin andicmə çıxışları ictimai kommunikasiya sisteminə aiddir. Bu nitqlər müəyyən tematik repertuar üzərində qurulur. Ölkə başçısı nitq hərəkətlərinin subyekt kimi, geniş kommunikativ imkanlara malikdir. Ölkə vətəndaşlarının niyyət və maraqlarına əsasən, andicmə çıxışlarının tərtibatı müəyyənləşdirilir.

5. Andicmə nitqini siyasi performativlərə aid etmək olar. Onun performativliyinin əsasında prezidentin andicməsi durur. Məhz belə bir mətn onun nitqinin nüvəsini təşkil edir. Andicmə nitqini performativ xüsusiyyətləri onun əsas janr əlamətləri ilə sıx bağlıdır. Bu isə, andicmə nitqini epideytik ritorikanın digər janrlarından fərqləndirir.

6. Andicmə diskursu siyasi diskursun bir janrı kimi, dövlət hakimiyyətinin keçid və legitim şəraitində ənənəvi ideya dəyərlərini və milli-mental xüsusiyyətlərini təcəssüm etdirir. Andicmə diskursu mətnlərində xüsusi leksik-qrammatik və üslubi vasitələri, eləcə də praqmatik - nitq təsirləri, mətn qəbul edən ruhuna, ideallarına bağlı məsələlərə malikdir.

7. Andicmə diskursunda vətənpərvərlik konseptinin dominant rolu var. Bu konsept siyasi diskursun əsas konseptlərindən biri olaraq diskurs tədqiqi və koqnitiv dilçilikdə, geniş maraq doğurur. Andicmə nitqlərində vətənpərvərlik konsepti müxtəlif linqvistik vasitələrin köməyi ilə vətənə sevgini və sədaqəti semantizasiya mənalandıraraq verballaşır.

8. Siyasi diskursda vətənpərvərlik konseptinin verballaşmasında istifadə edilən linqvistik vasitələrin arasında bəzi

deyktik elementlərin (əvəzliliklər və zərflər) rolunu qeyd etmək lazımdır. Linqvistik deyksiz üç əsas kateqoriyaya bölünür: şəxs, zaman və məkan. Şəxs, işarə, eləcə də, məkan zərfləri andiçmə diskursunda çox mühüm konseptuallaşma vasitələri kimi çıxış edirlər.

9. Andiçmə diskursunda müxtəlif tipli formal təkrarlardan tez-tez istifadə olunur. Vətənpərvərlik konseptinin verballaşması zamanı çoxsaylı təkrarlar nitqin xüsusi ritmini yaradır, ona yüksək emosionallıq və bütövlük verir. Burada həm janrın özünəməxsus xüsusiyyətləri həm sosial amil, həm də siyasətçinin xarizması kimi fərdi amil mühüm rol oynayır.

10. Siyasi diskursda metaforlardan və metonimiyalardan istifadə olunması siyasətçiyə öz nitqini ifadəli, təsirli etmək üçün şəraiti yaratmaqla yanaşı, dilin üslubi imkanlarını işə salaraq öz niyyət və istəklərini həyata keçirmək vasitəsi hesab olunur. Prezidentlərin andiçmə çıxışlarında metaforlardan və metonimiyalardan istifadə olunması mühüm əhəmiyyət daşıyır və ictimai fikrə təsir göstərmək, onları dilin bu mühüm üslubi vasitəsindən istifadə etməklə lazımi istiqamətə yönəltmək, inandırmaq və bəzən manipulyasiya etmək məqsədi güdür. Eyni zamanda bu məcaz dili elementləri vətənpərvərlik konseptinin ifadə olunmasında mühüm rol oynayır.

11. Şüarlar andiçmə nitqlərində “vətənpərvərlik” konseptinin məcaz dili ilə ifadəsində mühüm rola malikdirlər. Belə ki, şüarların mənalılığı, qısa və lakonikliyi və az sözlə çox geniş məna ifadə etməsi vacib şərtlərdən hesab olunur. Bundan əlavə, onların səslənməsinin effektivliyi də burada əsas amillər sırasındadır.

Dissertasiyanın əsas müddəaları müəllifin aşağıdakı əsərlərində əks olunmuşdur:

1. Лингвистические репрезентации концепта патриотизм в речах президента США Б.Обамы // ADU, Dil və ədəbiyyat jurnalı, Bakı.– 2015. №5, – s.18-23.

2. Barak Obamanın qələbə və andiçmə çıxışlarının müqayisəli analizi, *Language and literature // Dil və ədəbiyyat, Beynəlxalq Elmi-Nəzəri jurnal* 4(104), – Bakı: – 2017. №4(104), – s.64-67.
3. Concept “patriotism” in modern American, Azerbaijani and Russian inaugural addresses // *European Journal of Literature and Linguistics*. – Austria: Vienna, – 2017. №3, – p.39-42.
4. Azərbaycan Prezidentlərinin andiçmə çıxışlarında “vətənpərvərlik” konseptinin grammatik və üslubi vasitələrlə ifadəsi // *Azərbaycanda Xarici Dillər*. – 2018. №3, – s.40-44.
5. Andiçmə nitqi siyasi diskursun bir janrı kimi // *AMEA Naxçıvan bölgəsi İncəsənət Dil və Ədəbiyyat İnstitutu. Axtarışlar*. – 2019. Cild 9, №1(31), – s.110-115.
6. Siyasi diskursda metaforlar // *Bakı Qızlar Universiteti. Elmi əsərlər*. – Cild 11. – Bakı:– 2022. №1(41), – s.33-38.
7. Дейктическая концептуализация «Патриотизма» в инаугурационных речах президентов Азербайджана, России и США // *Modern scientific researches. Issue №13. Part 6*. – Belarus, Minsk: Yolnat PE, October 2020. – p.52-59.
8. Отличительные особенности американского инаугурационного дискурса // *ADU, Dil və mədəniyyət. Respublika elmi-praktik konfransı*. – Bakı: 2015. – s.115-118.
9. Анализ инаугурационных речей американских президентов // *Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XIX Respublika Elmi Konfransı*. – Bakı: – 2015. – s.52-54.
10. Concept “Patriotism” in Modern American and Russian Inaugural Addresses, 7th International Conference on Intercultural Pragmatics and Communication - INPRA 2016: Book of Abstracts. – Split: University of Split, 2016. – p.135.
11. Основные концепты в инаугурационных речах американских президентов // *AR Təhsil Nazirliyi, AD, Rusiya EA Sibir Bolməsinin Filologiya İnstitutu. Koqnitiv və Tədbiqi Dilçiliyin Aktual Problemləri. Beynəlxalq Elmi Konfrans*. – Bakı: – 2016. – s.113-115.
12. Prezidentlərin andiçmə nitqlərində təkrarlar // *ADU, Tədbiqi Dilçiliyin Müasir Problemləri. III Beynəlxalq Elmi konfransın Tezisləri*. – Bakı: – 2018. – s.49-50.

13. Repetition in discourse / A.Mammadov, M.Mammadov, J.Rasulova // LINCOS academic publishers. Linguistics & anthropology. Linguistics Edition 121. – 2019. – p.96
14. Mediatization of modern political discourse // In A.Mammadov, B.Lewandowska-Tomaszczyk (eds.). New Castle-Upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, – 2022. – p. 205
15. Repetition in inaugural addresses of Presidents of Azerbaijan // International Journal Of Philology Міжнародний філологічний часопис Міжнародний науковий журнал. Національний Університет Біоресурсів і Природокористування України. – 2024. – Випуск 15, №1, – p.107-115.

Dissertasiyanın müdafiəsi 08 Aprel 2025-ci il tarixində saat 11:00-da Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.06 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: Bakı, AZ 1143, H.Cavid prospekti 115, V mərtəbə, AMEA Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu.

Dissertasiya ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İ.Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 17 Fevral 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 23.01.2025
Kağız formatı: 60x84 1/16
Həcm: 46 533 işarə
Tiraj: 100